

Archiveren en digitaliseren

[tekst] Anton Staartjes Diverse instituten en instellingen houden zich bezig met het opslaan en bewaren van erfgoed. Het is de bedoeling dat toekomstige generaties niet alleen kunnen leren van onze fouten, maar ook opzien in bewondering naar wat we zoal tot stand brachten.

Archiveren van digitaal materiaal is eindeloos veel meer dan iets onder de scanner leggen en op een server bewaren. Vertegenwoordigers van de Koninklijke Bibliotheek en het Instituut Collectie Nederland vertellen over hun werk: hun doel is hetzelfde, de uitvoering verschilt echter nogal.

De Koninklijke Bibliotheek is de nationale bibliotheek van Nederland. Het is net als universiteitsbibliotheeken een wetenschappelijke bibliotheek, maar heeft daarnaast ook specifieke nationale taken. Het werkterrein is de Nederlandse geschiedenis, cultuur en samenleving in de breedst mogelijke zin. "Naast onze wetenschappelijke collectie zijn wij ook verantwoordelijk voor het Depot van Nederlandse publicaties. Daarvoor verzamelen wij één exemplaar van alles wat in er in Nederland wordt gepubliceerd", zegt Hilde van Wijngaarden. Zij is hoofd van de hoofdafdeling Verwerking Publicaties. "Dit is de afdeling waar alles binnenkomt. De back-office van de bibliotheek. We doen acquisitie, verwerking, catalogisering en in het geval van digitale publicaties ook de opslag. 'Alles' is ook vrij letterlijk alles wat er wordt gepubliceerd. Wel zijn we in 1992 gestopt met lokale publicaties zoals folders en huis-aan-huisbladen. Dat deden we eerst ook, maar het verzamelen van deze informatie ligt meer op de weg van lokaal werkende stads- en streekarchieven.

De samenwerking met uitgevers is goed. Veel landen kennen depot-wetgeving. Die verplicht uitgevers wettelijk archiefexemplaren beschikbaar te stellen aan de nationale bibliotheek. Nederland heeft zo'n wet niet; uitgevers werken hier op vrijwillige basis aan mee. De vrijwillige overeenkomsten die we met de uitgeverswereld hebben gesloten, werken echter uitstekend: de KB krijgt zo'n 97% van wat er in Nederland wordt gepubliceerd binnen.

Met de opkomst van digitaal publiceren is er over de grenzen van het begrip 'publicatie' discussie. Wat is op dit moment precies de definitie van een publicatie? Met gedrukte media is het eenvoudig, maar wat te denken van digitale bestanden zoals PDF's en internetpagina's? Daarom verzamelt de KB niet alleen gedrukte publicaties, maar ook digitale publicaties en een selectie van het Nederlandse web.

Met dit laatste, de webarchivering, zijn we drie jaar geleden begonnen. We maken een selectie van websites in Nederland en harvesten die op gezette tijden. Internetpagina's veranderen immers snel, maar worden inmiddels toch ook als cultureel erfgoed beschouwd. De criteria zijn dat ze moeten passen binnen ons collectieprofiel van Nederlandse geschiedenis, cultuur en samenleving. Kiezen uit het enorme aanbod van het internet is natuurlijk altijd arbitrair. We zijn daarom met een beperkte opzet begonnen met websites van onder andere

overheidsinstellingen, universiteiten, musea en landelijke verenigingen. In de toekomst willen we de selectie uitbreiden."

Auteurswet

Een van de belangrijkste doelstellingen van de Koninklijke Bibliotheek is de opgeslagen informatie voor een zo breed mogelijk publiek beschikbaar te stellen. Het internet is daarvoor uitermate geschikt. Er is zowel bij wetenschappers als bij het algemene publiek behoefte aan online beschikbare erfgoedinformatie over allerlei onderwerpen. Technisch is er veel mogelijk en de internetgeneratie verwacht dan ook niet anders dan een volledig doorzoekbare digitale bibliotheek, waar iedereen op elk moment de informatie vindt die hij of zij nodig heeft. Om die reden is de KB actief betrokken bij diverse grootschalige digitaliseringsprojecten. Bij elkaar zullen deze projecten vele miljoenen online doorzoekbare kranten-, tijdschriften- en boekenpagina's opleveren.

Hilde van Wijngaarden: "We lopen hierbij echter wel tegen de Auteurswet aan: een rechthebbende moet voorafgaande toestemming verlenen voor het openbaar maken van zijn werk op het internet. Het op internet zetten van bijvoorbeeld krantenartikelen is dus niet zo maar mogelijk. Het traceren van rechthebbenden en hen om toestemming vragen om hun publicaties via het web beschikbaar te stellen, is bij grootschalige digitaliseringsprojecten echter een ingewikkeld en tijdrovend karwei. Dit kan het in de praktijk onmogelijk maken publicaties online te zetten. Het zou dan ook mooi zijn als er een uitzondering in de Auteurswet kwam voor niet-commercieel internetgebruik door erfgoedinstellingen zoals bibliotheken, musea en archieven. Zover is het echter nog niet. In de huidige situatie gaan we om die reden dan ook pragmatisch te werk. We kijken wat mogelijk is en maken graag afspraken met de rechthebbenden, zoals auteurs, wetenschappers en uitgevers. Met het digitaliseren van auteursrechtvrij materiaal zijn we al begonnen.

Het auteursrecht speelt niet alleen een rol bij kranten, maar natuurlijk ook bij de archivering van internetpagina's. Dit hebben we laten onderzoeken door eLaw@Leiden, het Centrum voor Recht in de Informatiemaatschappij van de Universiteit Leiden. Duidelijk werd dat we de pagina's niet zomaar via een open 'portal' aan het publiek beschik-

Oude boeken

baar mogen stellen. Dat raakt natuurlijk wel een belangrijke doelstelling van de KB: de openbare toegang tot de door ons opgeslagen informatie.

Na overleg met de landsadvocaat hebben we gekozen voor een opt-out-oplossing: we sturen de eigenaar van de website een brief met de vraag of er bezwaar is tegen harvesting en online publicatie. Zonder een dergelijk bezwaar gaan we de desbetreffende site dan opslaan en beschikbaar stellen. Daarbij staat het publieke (erfgoed)belang dat we met het webarchief willen dienen, voor de KB steeds voorop."

Emulator

Bij het archiveren van digitale bestanden gaat het om de (digitale) duurzaamheid. "Een gedrukt boek kan onder de juiste omstandigheden heel lang worden bewaard", legt Hilde van Wijngaarden hierover uit. "Indien nodig is een exemplaar van een bepaald boek – bij ons of ergens anders – vrijwel altijd wel te vinden. Bij digitale bestanden is dat anders: als niemand de verantwoordelijkheid neemt die op de juiste manier op te slaan, zijn ze voor altijd verloren. Wij proberen een stuk van die verantwoordelijkheid op ons te nemen maar dat is ingewikkelder dan zo op het eerste gezicht lijkt.

Voor een deel is dat de technologie: de IT-wereld denkt te veel in korte termijnen, er is altijd wel weer iets anders of iets nieuws. De specifieke eisen van systemen voor langdurige opslag zijn lange tijd vooral door bibliotheken en archieven bepaald. Inmiddels zijn er enkele IT-aanbieders die zich hierop richten. De inrichting van een digitaal depot blijft echter een gecompliceerd proces.

Het digitaal opslaan is veel meer dan af en toe informatie op een server zetten. Er gaat een enorme hoeveelheid menskracht in het inrichten en beheren van een digitaal depot zitten. De inspanning is niet eenmalig, maar vereist continu aandacht en actie.

Een ander heel groot probleem is de software toegankelijk te houden. Het gaat niet alleen om het bewaren van de bits en bytes, ze moeten ook kunnen worden gelezen. Naast de verschillende operating-systemen en bestandsformaten van Microsoft en Apple is er nog een groot aantal andere. Een aantal daarvan bestaat niet eens meer.

We nemen deel aan diverse internationale projecten die zich erop richten digitale informatie leesbaar te houden. Daarmee begeven we

Het edepot van de Koninklijke Bibliotheek.

ons op het gebied van de innovatieve softwareontwikkeling. Dat is misschien niet echt de taak van een bibliotheek, maar op deze manier stimuleren wij de ontwikkelingen op dit gebied en investeren we in het toekomstig gebruik van digitale informatie. Daarnaast proberen we ook universiteiten te stimuleren hiernaar onderzoek te doen. Zelf vind ik het tekstverwerkingsprogramma Word Perfect een goed voorbeeld. De bestanden van oudere versies zijn niet meer goed op het beeldscherm van een moderne computer te krijgen. Je zou zeggen dat dit geen bezwaar hoeft te zijn als je van de inhoud kennis kunt nemen. Dat wordt anders als het om afbeeldingen zoals tabellen en grafieken gaat. In dat geval is een verschil in uiterlijk ook een verschil in betekenis. De informatie is niet meer betrouwbaar. Bij het bewaren van informatie moet er de zekerheid zijn dat het is zoals de auteur het bedoeld heeft. We hebben hiervoor een emulator ontwikkeld die vrijwel ieder (oud) computerplatform en bestandsformaat kan emuleren en het in de originele vorm weergeven. Toch zijn we er hier niet mee: zo'n emulator is natuurlijk ook dynamisch. De

Van iedere publicatie één.

Kinderrijmpjes uit de webexpositie Prentenboeken 1810 - 1950

(foto's: Koninklijke Bibliotheek).

technische ontwikkelingen gaan door en het kan daarom best zo zijn dat over vijf jaar de emulator geëmuleerd moet worden."

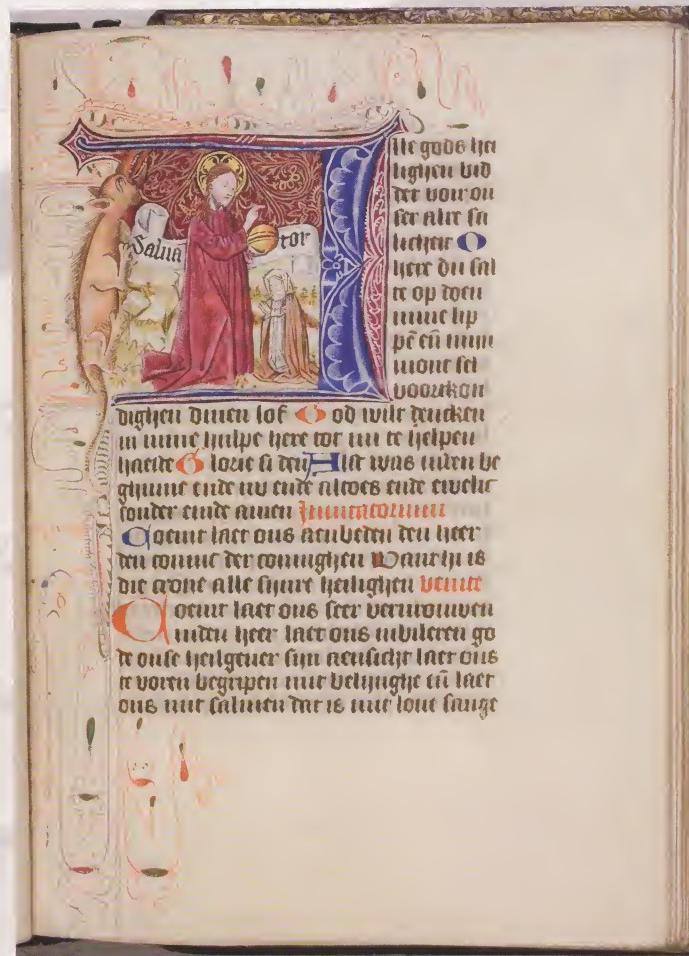
Beeldende kunst

Niet alleen bij de Koninklijke Bibliotheek speelt 'de bedoeling van de auteur' een belangrijke rol bij het opslaan en bewaren. Bij het Instituut Collectie Nederland (ICN) is 'de bedoeling van de maker' zelfs een essentieel gegeven bij het bewaren/conserveren van erfgoed. Het ICN heeft vier kerntaken: het adviseren over beheer en behoud van collecties, het verrichten van onderzoek, het beheren van de ICN-collectie en het verspreiden en delen van kennis. Het werkterrein van het ICN is de historische en hedendaagse beeldende kunsten.

"We houden ons bezig met het 'roerend cultureel erfgoed', dat zijn schilderijen, beelden, grafiek, etc.; geen onroerend goed zoals gebouwen, die vallen onder Monumenten", zegt Ysbrand Hummelen, senior onderzoeker van de afdeling Onderzoek van het ICN. "Het onderzoek dat we doen, richt zich op de vervalprocessen van kunstwerken. De bedoeling is kunstwerken zo goed mogelijk tentoon te kunnen stellen en ook voor het nageslacht te bewaren.

Wat dit archiefwerk betreft zijn er wel belangrijke verschillen met andere archieven. In de eerste plaats de massaliteit, die is voor ons een stuk minder dan bijvoorbeeld bij de Koninklijke Bibliotheek. Bij het ICN is onderzoek een kerntaak. Vroeger richtte zich dat hoofdzakelijk op chemisch-technologische processen. Er werd uitgezocht hoe een bepaald beeld of schilderij zo goed mogelijk kon worden geëxposeerd of bewaard en – als het beschadigd was – hoe het door restauratie in de optimale staat was terug te brengen.

Tegenwoordig is daar veel bijgekomen. Niet alleen doordat heden-

Een blad uit het Bout Psalter-Getijdenboek (15de eeuw).

daagse kunstenaars met een enorm breed scala aan materialen zijn gaan werken. Inhoudelijk zijn er ook grote veranderingen.

Er zijn kunstwerken die – doordat de maker dat explicet zo bedoelde – niet houdbaar zijn. Bijvoorbeeld installaties met geluid, film en video maar ook allerlei toepassingen van digitaal beeld. De afgelopen tien jaar zijn we daarom gericht bezig hedendaagse technieken en middelen te ontwikkelen om zoveel mogelijk erfgoed te documenteren en zo voor de toekomst te kunnen bewaren. Een belangrijk aspect hierin is de samenwerking met kunstenaars; dat kunstenaars zoveel mogelijk zelf informatie gaan geven over materiaalgebruik, bedoeling en toepassing van hun werk.

Samenwerking is er ook met musea. Met de Nederlandse musea gebeurt dit via de Stichting Behoud Moderne Kunst (SMBK). In deze stichting zijn alle grote Nederlandse collecties hedendaagse kunst vertegenwoordigd. In overleg met de SMBK bepalen we wat de kernproblemen zijn en waar we aan gaan werken. Onze rol hierin is mee-en vooruitdenken, maar ook bieden van faciliteiten. Op deze manier werken we ook samen met een groot aantal musea en onderzoeksinstellingen in het buitenland."

Inside Installations

Het denken over bewaren van kunstwerken is in de afgelopen periode sterk veranderd. "Een traditioneel museum is opgebouwd als een soort magazijn waar kunst wordt bewaard", legt Ysbrand Hummelen hierover uit. "Dat betekent dat er procedures en afspraken zijn hoe beelden of schilderijen met labeltje en al onder de juiste condities worden opgeslagen. Als het echter gaat om installaties met film, video of digitaal beeld, komt er zand in de machine."

Kinderrijmpjes uit de webexpositie Prentenboeken 1810 – 1950.

Ik geef een voorbeeld: van een geëxposeerde installatie gaat er een lampje kapot. Het moet worden vervangen, maar hoe doe je dat? Misschien is er een heel speciale techniek gebruikt of is de aard en kleur van het lampje van essentieel belang voor de installatie? De oplossing voor dit soort vragen is natuurlijk het de kunstenaar zelf te vragen. Maar wat te doen als deze dood of anderszins niet bereikbaar is? Was het niet handig geweest naast het kunstwerk ook documentatie over techniek, aard en bedoeling van het kunstwerk – liefst van de kunstenaar zelf – te bewaren?

Al deze vragen hebben in de afgelopen periode het denken over het bewaren van kunstwerken veranderd. Naast het fysieke depot is er nu ook ruimte voor een documentatiecentrum, waar naast technische informatie ook inhoudelijke informatie over de kunstwerken te vinden is. Het is echter wel iets wat musea zelf moeten – en ook gaan – opzetten. Onze rol hierin is het ondersteunen van de ontwikkeling van 'good practice'; dat er richtlijnen komen voor opbouw en inrichting van documentaties.

Een voorbeeldproject is 'Inside Installations', drieëndertig case studies over installaties van diverse kunstenaars*. Inside Installations richt zich niet alleen op de installaties zelf, maar voor een belangrijk deel ook op de opzet en systematiek van het onderzoek en het documenteren. Er is veel werk in gestoken om de systemen en methoden goed en helder uiteen te zetten. Door samenwerking met de verschillende partners worden er veel verschillende aspecten belicht. We vinden het belangrijk dat de informatie over dit project direct beschikbaar is. Geen gesloten database of interne publicatie, maar een normaal toegankelijke website (www.inside-installations.org) op het internet. Op die website is veel achtergrondinformatie te vinden.

Project
Preservation
and
Presentation of
Installations

inside installations

Culture 2000

INSTITUUT
COLLECTIE
NEDERLAND

Restaurierungszentrum
Landeshauptstadt Düsseldorf

S.M.A.K.
Stedelijk Museum voor Actuele Kunst

MNCARS

TATE

Website Inside Installations

Bijvoorbeeld de 'e-learning' cursus Video Documentatie. De te downloaden cursus is in samenwerking met het ICN samengesteld door het Nederlands Instituut voor Mediakunst. Bij de case study van Ross Sinclair zijn twee PDF's te downloaden over het bewaren en digitaliseren van dia's."

Sinds 1999 bestaat het International Network for the Conservation of Contemporary Art (INCCA), dat het ICN coördineert. Ysbrand Hummelen: "Het belang van INCCA is dat we met een groot aantal partners (het begon in 1999 met 23 en zijn er nu meer dan 100) aan een informatiesysteem kunnen werken. We bouwen samen met de diverse aangesloten instituten aan een archief dat iedereen kan raadplegen. Veel van de informatie die we verwerken, komt van de kunstenaars. In de toekomst, als die kunstenaars er zelf niet meer zijn, blijft het archief. Daarin is informatie opgeslagen over materialiteit, uitvoering, het proces: kortom, alle relevante informatie over kunst en kunstenaar. Dat kan van pas komen bij herinstallaties of als er in geval van beschadiging of verval een restauratie moet plaatsvinden. Maar ook kan een nauwgezette documentatie van hedendaagse beeldende kunst in de toekomst laten zien wat kunstenaars van onze tijd maakten, deden en bedoelden."

Met dank aan Tatja Scholte.

Info: www.kb.nl
www.icn.nl
www.insideinstallations.org